

Knjižnica Muzeja novejšje zgodovine Slovenije: od knjižnjaka k znanjekopu

PRAVDANJE O IZRAZIH

V Enciklopediji Slovenije beremo, da je »knjižnica, tudi biblioteka, urejena zbirka knjig ali prostor ali stavba, kjer so knjige shranjene; tudi ustanova, ki sistematično zbira, hrani in izposoja knjige.«¹ Zanj pa so v preteklosti precej dolgo iskali pravi izraz, ustrezno slovensko besedo, pri čemer so pogosto zamenjevali med zbirko, prodajalno in izposojevalnico.

Prvi je oral ledino Jurij Dalmatin, ki je ob prevajanju Biblije po zgledu nemških prevodov za današnjo 'knjižnico' oziroma 'biblioteko' uporabil izraze: 'hiša kraljevih šacev',² 'kamra' in 'kanclija'. Kmalu zatem je leta 1592 nemški jezikoslovec in zgodovinar Hieronim Megiser zamenljivo pisal o 'kamri, kir se buque hranio', ter o 'bukvarici' oziroma 'štacuni h bukvam'. Nasprotno je za njim Hipolit Novomeški jasno ločil 'bukvarijo' od 'bukvene štacune'. Marko Pohlin je leta 1792 namesto 'bukvarije' svetoval dva izraza: 'bukvališče' in 'knjigarijo', njegov naslednik Ožbalt Gutsman pa je zagovarjal 'biblioteko'. Sledil je izviren niz izpeljank in predlogov učenih mož, ki jih je stvar pritegnila: 'bukvišče', 'bukvarnica', 'bukvarija', 'bukvarnja', 'bukvohranilišče', 'knjigohranilišče', 'knjigišče', 'knjigarna', 'knjigarnica', 'bukvišnica', 'knjižišče', 'knjigoshramba', 'knjižnik' in celo 'knjižnjak'. Med zadnjimi se je pričela uveljavljati tudi beseda 'knjižnica', ki naj bi v naše kraje prišla

s Hrvaške in se najprej razširila predvsem na Štajerskem, leta 1844 pa se je pojavila v Bleiweisovih *Novicah*.³

Od omenjenega nabora je v drugi polovici 19. stoletja ostalo pet rivalov: 'bukvišče', 'bukvarnica', 'knjigarnica', 'knjižnica' in 'biblioteka', dokler se naposled nista uveljavili zadnji dve. 'Biblioteka' je kot izposojenka iz klasičnih jezikov prešla v strokovno in znanstveno literaturo, »knjižnico pa je sprejela v leposlovje in vsakdanjo rabo slovenska moderna ter ji dala s tem pečat domačnosti«⁴; bežna sled omenjenega razlikovanja se je ohranila vse do današnjih dni.⁵

Iskanje ustreznega termina se je tako pridružilo izbiranju primernejšega izraza med dvojico besed 'bukve' (nemškega izvora) in 'knjige' (prevzeto od Hrvatov, sicer pa domnevno turškega oziroma kitajskega izvora), slednje pa se je razpiralo med zmerno rabo in pravim bojem, ki mu ni manjkalo pikrih osti.

A ob pravdanju in prerekanju ostaja jezik živ. Ali, kakor je leta 1768 zapisal Marko Pohlin v predgovoru h *Kraynski grammatiki*, naslovljenemu jezikoljubnemu bralcu: »Vsak dobro utemeljen jezik ima svojo hvalo, slavo in korist. Človeška družba ga uporablja tako v svojo prid in za razkrivanje misli kakor za ovekovečenje stvari. Zastarano obnavlja z besedami, novo pa zapušča v spisih kot starino.«⁶ Slovenski jezikoslovec in duhovnik je v omenjenem delu,

1 Branko Berčič, Knjižnica, Enciklopedija Slovenije, 5, Ljubljana: Mladinska knjiga 1991, str. 153.

2 Prevedeno iz Schatzhaus des Königes, kraljeva zakladnica, hiša kraljevih zakladov. Če bi Jurij Dalmatin prevajal neposredno iz Vulgate, bi najverjetneje uporabil izraz biblioteka.

3 Prim. Stane Suhadolnik, Terminološki oris besede knjižnica, Knjižnica, 3, 1959, št. 1/4, str. 73–76.

4 Prav tam, str. 76.

5 Npr. v Pravilniku o strokovnih nazivih v knjižničarstvu je bibliotekar višja stopnja od knjižničarja.

6 Marko Pohlin, Kraynska grammatika; Bibliotheca Carnioliae, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU 2003, str. 202.

Knjižnica Muzeja novejšje zgodovine Slovenije s kipom Stojana Batiča Deklica s pikapolonico. (Foto: Sarah Poženel)

četudi zapisanem v nemščini, rojake spodbujal k spoštovanju slovenskega jezika in se uprl hierarhiji jezikov, kakršna je bila v veljavi v 18. stoletju, »na drugi strani pa v jeziku odkrival vezi, ki je slovensko govoreče Kranjce družila v posebno, od nemško govorečih kranjskih prebivalcev različno jezikovno enoto.«⁷

Številni zgodovinarji zato ocenjujejo, da se je z izidom *Kraynske grammatike* »začela pri Slovencih prva oz. zgodnja doba modernega narodnega gibanja, t. i. narodno prebujenje ali narodni prerod.«⁸

Kako se (za)piše in bere knjige, ostaja pomembno vprašanje tudi v današnjem času. Slovenski jezik ostaja v srčici slovenske narodne/nacionalne identitete. Jezik, v katerega se vrisujejo dojemanja in izkušnje sveta, pa se nenehno spreminja, tako kot svet, iz katerega vznika in ki ga skuša (za)objeti. Enako velja tudi za naš odnos do jezika, pisanja in branja. Vsako branje je obenem že zbiranje, kar je zajeto tudi v izvoru besede brati,⁹ v slovenski ljudski etimologiji in jezikovni ustvarjalnosti. O tem, na kakšne načine so branje, zbiranje, nabiranje in prinašanje medsebojno povezani, bi lahko spregovorili jezikoslovci, filozofi, psihologi, sociologi, zgodovinarji in drugi.

V tem prispevku se ne bom posvetila tej obširni temi kakor tudi ne razpravi o vzponu

in padcu skupinskih identitet, pač pa vprašanjem, kaj se je zbiralo in (lahko) bralo v muzejski knjižnici, po katerih ključih se je gradivo izbiralo, kako se je spreminjala zbiralna politika ter na kakšen način se je brano prineslo, posredovalo bralcu.

DA BI SE MED BRATI BRATI DALO
1944–1948

Korenine muzeja in muzejske knjižnice segajo v čas druge svetovne vojne, ko sta bila obstoj Slovencev in slovenskega jezika ogrožena in postavljena pod vprašaj. Predhodnik muzeja je bil Znanstveni institut pri Izvršnem odboru Osvobodilne fronte (IOOF), ki je bil s posebnim odlokom ustanovljen že 12. januarja 1944, z nalogo »da pripravlja znanstveni material in znanstvene izsledke, ki jih potrebuje narodnoosvobodilna borba v sedanosti ter pri obnovitvenem delu po osvoboditvi, kakor tudi, da po znanstveni poti posreduje izkušnje narodnoosvobodilne borbe znanosti sami.«¹⁰

Znanstveni institut je bil prva in edina znanstvena ustanova na osvobojenem ozemlju v Sloveniji in Jugoslaviji, vodil ga je Fran Zwitter, povezoval pa je znanstvenike in strokovnjake z različnih področij. Že na začetku so se člani in sodelavci zavedali velikega pomena zbiranja gradiva ter osnovali knjižnico in arhiv. Bibliotekar je postal pesnik Jože Udovič, arhivar pa nekoliko kasneje Janko Jarc. Vodja inštituta, ki se je čez dva meseca po ustanovitvi preimenoval v Znanstveni institut pri predsedstvu Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta (SNOS), se je spominjal njegovih začetkov:

7 Peter Vodopivec, *Od Pohlinove slovnice do samostojne države: slovenska zgodovina od konca 18. stoletja do konca 20. stoletja*, Ljubljana: Modrijan 2006, str. 16.

8 Prav tam.

9 »Brati [...] Enako je stcslovan. bꝛati, sed. berq 'zbirati', hrv., srb. brāti, rus. brátʹ, češ. brát. Pꝛslovan. *bꝛāti, sed. *bꝛq 'nabirati, zbirati' je dalje sorodno s stind. bháriti 'nese', gr. phérō 'nesem', lat. ferō, alb. bie, arm. berem 'nesem', got. baírjan 'nositi, prinesiti, roditi'. Ide. koren *bher- je pomenil 'nesti' [...], kar je razvidno še iz sloven. bréme, bréj in sorodnega. Prek pomena 'prinesiti, prinašati' se je razvil v vseh slovan. jezikih znani pomen 'zbrati, zbirati'. Sloven. pomen 'čitati' je dobesedni prevod lat. legere, nem. lesen, kar oboje prvotno pomeni 'zbirati, nabirati (npr. sadeže)', preneseno 'zbirati (črke pri branju)', tj. 'brati, čitati'.« Marko Snoj, *Slovenski etimološki slovar*, Ljubljana: Mladinska knjiga 1997, str. 44.

10 Slovenski poročevalec, 5, št. 2, 13. januar 1944. Objavljene navedbe datuma izdaje odloka se v virih razlikujejo. Prim.: Dokumenti organov in organizacij narodnoosvobodilnega gibanja v Sloveniji, 12, Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije 2016, str. 314, 735.

Pogoji za delo Instituta, ki je imel do konca decembra 1944 sedež v lesenih barakah v gozdovih, so bili seveda svojevrstni. Največ je odločalo znanje, ki so ga imeli njegovi delavci, že prej znana imena v slovenskem kulturnem in javnem življenju; vendar se je sčasoma nabrala biblioteka deloma iz knjig zapuščenih bibliotek ali tudi iz izposojenih knjig na osvobojenem ozemlju, pozneje pa so prišle knjige po raznih kanalih iz Ljubljane in predvsem iz Trsta.¹¹

Gradivo se je zbiralo na osvobojenem in okupiranem ozemlju, pri čemer se je reševalo tudi gradivo, ki mu je v vojnih razmerah grozila nevarnost, da bo uničeno. »Prve stotine knjig so bile pripeljane s tovari na mulah in v nahrbtnikih, njihovi zbiralci in prinašalci pa so pri tem često tvegali življenja. [...] Ker je moral biti institut vedno pripravljen na premik, biblioteke in pa arhivarij [...] ni bilo mogoče hraniti v sami baraki, temveč v raznih bunkerjih v njeni bližini, pri čemer smo se posluževali izpraznjenih containerjev, ki so jih odvrгла zavezniška letala.«

Knjižnica je mesec po ustanovitvi štela le skromnih 200 knjig in ob koncu vojne približno 1.000 knjig, tako knjižnica kot arhiv pa naj ne bi do konca vojne utrpela skoraj nobene škode. Čeprav obseg gradiva ni bil velik, je Fran Zwitter v *Slovenskem zborniku 1945* ocenil, da je inštitutu, ki se je najdlje nahajal v Kočevskem rogu, kljub vsem težavam »uspelo zbrati potrebne pripomočke za svoje delo, ki je služilo le naši borbi in osvoboditvi.«¹² Kateri so bili ti pripomočki, ki so bili članom pomembni za pripravo znanstvenih elaboratov o temah, povezanih z aktualnimi vprašanji, problemi in potrebami narodnoosvobodilnega boja v času vojne ter obenem s snovanjem in z načrtovanjem

11 Fran Zwitter, Delo in pomen partizanskega Znanstvenega inštituta, Prispelki za zgodovino delavskega gibanja, 10, 1970, št. 1/2, str. 152.

12 Fran Zwitter, Naš Znanstveni institut, Slovenski zbornik 1945, Juš Kozak (ur.), Ljubljana: Državna založba Slovenije 1945, str. 317.

prihodnosti? Da bi lahko inštitut izpolnil svojo nalogo, je potreboval izbrana dela s posameznih področij referatov,¹³ arhivsko in knjižno gradivo, ki je nastajalo v sklopu narodnoosvobodilnega gibanja, prav tako gradivo okupatorjev in drugih nasprotnikov, t. i. »domačih kontrarevolucionarjev«;¹⁴ proti koncu vojne je vse večjo težo dobivalo gradivo, ki se je nanašalo na problem slovenskih meja. Iskano je bilo torej gradivo vseh udeležencev v vojni, tako nosilcev in izpovedovalcev narodnoosvobodilnih idej kot njihovih sovražnikov,¹⁵ zbiranje se je kontekstualno navezovalo na pozicijo »mi in drugi«. Le takšna zbirka je lahko nudila temelj, ki ni le olajšal znanstvenega dela inštituta, ampak je bil v veliko pomoč tudi drugim odsekom in komisijam pri SNOS in IOOF.

S posebno predanostjo so pridobivali dela o narodnoosvobodilnem boju. Sistematično zbiranje se je še okrepilo, ko je predsedstvo SNOS na pobudo inštituta¹⁶ 12. marca 1944 uradno izdalo odlok, po katerem so bile »vse organizacije, ustanove, podjetja, tiskarne in tehnike, ki izdajajo na osvobojenem ozemlju in po edinicah NOV in PO Slovenije kontroliranem ozemlju« dolžne Znanstvenemu inštitutu redno pošiljati po dva izvoda kakršne koli publikacije, ki je namenjena javnosti.¹⁷ Čeprav naj bi se zbiranje obveznega izvoda kljub oviram, ki so jih morali prestajati kurirji na poti, zelo zadovoljivo

13 Osnovali so zgodovinsko-geografski, pravni, medicinski, tehnično-gospodarski in prosvetni referat.

14 Zaradi pomanjkljive dokumentacije je težko soditi, v kolikšni meri so zbrali tudi gradivo zaveznikov.

15 Omenjena delitev se zrcali tudi v zbiranju in urejanju arhivskega gradiva. Prim.: France Škerl, Znanstveni inštitut, Zgodovinski časopis, 19/20, 1965/1966, str. 44–45 (dalje: Škerl, Znanstveni inštitut).

16 Prav tako je inštitut pozival k varstvu arhivalij ter pristojne organe opozarjal, naj skrbno varujejo vse spise oblasti, rokopise in druge stvari dokumentarnega značaja, čeprav za tekočo upravo več niso potrebni. Prav tam.

17 Uradni list SNOS, št. 1/1944.

izvajalo,¹⁸ pa je bila v resnici večina zares izjemnega obsega partizanskega tiska in drugih izdaj zbrana šele po vojni.¹⁹

Na inštitutu pa se niso zavedali le pomena zbiranja, ampak tudi ohranitve zbranega. Vzporedno s skrbjo za knjižnico in arhiv se je pojavila zamisel, da bi bilo potrebno knjižnice in druge objekte zavarovati s formalnimi predpisi. 27. januarja 1945 je v *Slovenskem poročevalcu* izšel Odlok predsedstva SNOS o zaščiti knjižnic, arhivov in kulturnih spomenikov, ki je jasno določal: »Vse knjižnice, vsi arhivi, umetniški, kulturni in zgodovinski spomeniki, znanstvene in umetniške zbirke in prirodne znamenitosti, last kogarkoli, spadajo pod posebno zaščito slovenske narodne oblasti.« Znanstveni inštitut je nadalje pooblastil, »da izda vse oblastne ukrepe, ki so potrebni, da se v členu 1. našete stvari zaščitijo pred poškodbo, ali kolikor so že poškodovane, po možnosti postavi v prejšnji stan in zaščitijo«²⁰ vrhovno nadzorstvo nad izvedbo teh ukrepov pa je bila ob inštitutovem sodelovanju poverjeno Odseku za prosveto pri predsedstvu SNOS.

Inštitut je videl v odloku pravno podlago za ohranitev gradiva in spomenikov ter njihovo zaščito pred morebitnim uničenjem ali odtegnitvijo, pa tudi osnovo za bodoče delo knjižnice in arhiva.²¹ Z njim pa je bil podan tudi temelj za zbiranje in

ohranjanje predmetov za muzej (fotografij, dokumentarnih slik, partizanskega orožja, oblek, uniform), kakor tudi partizanskih objektov *in situ*. Odlok, ki je prinašal nekaj temeljnih sprememb v odnosu do naravne in kulturne dediščine, se je pričel izvajati šele po koncu druge svetovne vojne, a le delno; veliko gradiva, zlasti okupatorjevega, se je tedaj žal uničilo.²²

Znanstveni inštitut je po osvoboditvi nadaljeval s svojim delovanjem, skupaj z njim pa se je selila tudi t. i. Roška knjižnica.²³ Po prihodu v Ljubljano se je za nekaj dni nastanil v prostorih nekdanjega francoskega konzulata na Beethovnovi ulici 4, nato pa je imel svoje prostore na Napoleonovem trgu 6 (danes Trg francoske revolucije).²⁴ »Med trojico odnosov do gradiva (zbiranje, ureditev in znanstvena obdelava) se je [...] najprej posvetil predvsem prvemu. S tem, da je to gradivo zbral, je položil temelje za kasnejše delo.«²⁵ Prva povojna zbiralna politika se je začrtala v dveh smereh, ki sta se vse bolj nakazovali že ob zaključku vojne: zbiralo se je gradivo, povezano z drugo svetovno vojno, in gradivo o vprašanju meja. Inštitut je postal pomembna opora za mejna vprašanja na državni ravni, zaradi potreb zunanjega ministrstva in priprave gradiv za mirovno konferenco pa je bila večina Roške knjižnice odpeljana v Beograd. Tako se je ta zgodovinska zbirka

18 Prim. Škerl, Znanstveni inštitut, str. 44.

19 Med njimi glavnina tiskov, ciklostilov in rokopisov, ki je bila v ilegalnih tehnikah, tiskarnah idr. ustvarjena pred ustanovitvijo inštituta. V partizanskih tiskarnah je skupaj nastalo kar 1.672 tiskov v izjemni nakladi 7.793.426 izvodov, od teh 687 časopisov, brošur, knjig in umetniških map v nakladi 3.039.992 izvodov. Prim.: Ignac Gregorač, Partizanske tiskarne, Enciklopedija Slovenije, 8, 1994, str. 256; Jože Krall, Partizanske tiskarne na Slovenskem, 3 zv., Ljubljana: Partizanska knjiga 1972–1976.

20 Slovenski poročevalec, 6, št. 3, 27. I. 1945, str. 3.

21 »Do osvoboditve bi si pridobili evidenco nad čimvečjim številom partizanskih publikacij in arhivov, po osvoboditvi pa bi koncentrirali vse na enem mestu.« Škerl, Znanstveni inštitut, str. 46.

22 Prim. Mitja Ferenc, O nastajanju odloka predsedstva SNOS o zaščiti knjižnic, arhivov in kulturnih spomenikov, Varstvo spomenikov, 29, 1987, str. 172.

23 Baza Inštituta se je nahajala v Kočevskem rogu približno leto dni, zatem se je selila v Belo krajino in naprej. »Najprej je bila na »točki 13–23 nad Verengom, potem nekaj tednov onstran Kolpe v Gorskem Kotarju, od konca maja do konca decembra 1944 na točki 80 na Rogu, potem v hiši v Črnomlju [...], ob koncu vojne pa se je inštitut premikal z vojsko naprej na Primorsko in prišel potem v Ljubljano.« Fran Zwitter, Delo in pomen partizanskega Znanstvenega inštituta, Prispevki za zgodovino delavskega gibanja, 10, 1970, št. 1/2, str. 152.

24 »Tu je prevzel prostore bivšega Instituta di cultura Italiana, s knjižnico vred.« Škerl, Znanstveni inštitut, str. 50.

25 Prim. Škerl, Znanstveni inštitut, str. 58.

prvič razdelila,²⁶ njen ostanek pa so sodelavci inštituta začeli hitro dopolnjevati.

Že takoj ob osvoboditvi so se zelo zavzeto lotili zbiranja gradiva narodnoosvobodilnega gibanja, da bi pridobili celovit in temeljit pregled nad njim. Obenem so zbirali fašistične in nacistične publikacije, zlasti iz zasebnih in javnih okupatorjevih knjižnic po Sloveniji oziroma iz regionalnih izpostav Federalnega zbirnega centra. Zbirki so se pridružili tudi publikacije zaveznikov, domobrancev idr. Izoblikoval se je t. i. D-fond, ki je postopoma postal ključen fond za preučevanje zlasti fašizma in nacizma, a sprva ni bil javno dostopen. Znanstveni inštitut je tako resda postal središče za varovanje vseh vrst gradiva druge svetovne vojne, »za zgodovino okupacije in NOB«, vendar pa je bil dostop do gradiva omejen in nadzorovan – cenzuriran. Kmalu pa se je formalno zaključilo tudi njegovo delovanje.

1948–1959

Znanstveni inštitut je bil najprej preimenovan v Institut narodne osvoboditve in nato razpuščen. Vlada Ljudske republike Slovenije je z razpustitvijo inštituta 7. februarja 1948 ustanovila Muzej narodne osvoboditve kot državno ustanovo pod neposrednim nadzorstvom ministra za prosveto. To je uradni rojstni dan muzeja, ki je bil do današnjih dni večkrat preimenovan in preoblikovan. S preimenovanji sta se spreminjala njegov status, vloga in poslanstvo ter posledično zbiralna politika muzeja in knjižnice. Obenem

²⁶ France Škerl obžaluje, da je bila Roška knjižnica, ki so jo leta 1966 hranili v Inštitutu za zgodovino delavskega gibanja, »le skromen ostanek nekdanje dobe Znanstvenega inštituta (ca. 150 knjig).« Škerl, Znanstveni inštitut, str. 50. A omenjeni inštitut je le eden izmed treh naslednikov vojnega Znanstvenega inštituta; dediča njegovih zbirk sta tudi Inštitut za narodnostna vprašanja in (sedanji) Muzej novejše zgodovine Slovenije. Omenjeno dejstvo ter različne navedbe in ocene obsega okrnjene Roške knjižnice kličejo k nadaljnji raziskavi ohranjenosti v Sloveniji.

so se spreminjali tudi položaj knjižnice znotraj muzeja, obseg zbirk, prostorska razpoložljivost, način hranjenja in urejanja, kadrovska preskrbljenost in nasploh njeno delovanje. Na naslednjih straneh bodo na kratko izpostavljene ključne spremembe predvsem v zbiralni politiki specialne knjižnice, ki se navezujejo na vsakokratno spremembo poslanstva matične ustanove.

Poslanstvo Muzeja narodne osvoboditve je bilo opredeljeno v ustanovitvenem aktu. Odprt je bil z namenom, da se:

... v širokih ljudskih množicah čimbolj poglobi poznavanje narodnoosvobodilne borbe, da se postavijo trdni temelji za znanstveno proučevanje te dobe slovenskih in jugoslovanskih narodov in se poznim rodovom ohranijo spomini na to junaško zgodovinsko dobo [...] Naloge Muzeja narodne osvoboditve so:

1. *da zbira in hrani vseh vrst gradivo, ki kakor koli osvetljuje narodnoosvobodilno borbo kot tako, njen izvor in njene cilje ter stanje, ki je vladalo med borbo;*
2. *da uredi to gradivo na znanstveni način in vodi točen razvid tega gradiva;*
3. *da izdaja znanstvene in poljudne publikacije o narodno-osvobodilni borbi, njeni dobi in njenih junakih;*
4. *da spoštuje študij te dobe in izdajanje publikacij, kakor so pravkar omenjene, s tem da omogoči uporabo zbranega gradiva vsem, ki jim je potrebno njegovo poznavanje v znanstvene, poljudno publicistične in umetniške namene;*
5. *da iz zbranega gradiva izoblikuje za široke množice stalno razstavo, prikazujočo dogodke in ideale narodnoosvobodilne borbe.²⁷*

Lahko bi rekli, da je bil postavljen kot varuh in živ spomenik gibanja, ki je iz vojne stopilo kot zmagovalac, njegovo delo pa je bilo namenjeno najširši javnosti, tj. ljudskim množicam.

Od Instituta narodne osvoboditve je muzej prevzel skoraj vse gradivo, tudi knjižnično

²⁷ Uradni list LRS, št. 7/1948.

zbirko. Vodenje knjižnice je leta 1948 prevzel germanist Jože Krall, leto kasneje, ko je Lojze Udovič zapustil muzej, pa se je Krallu pridružila romanistka Darja Ravnihar.²⁸ Skupaj sta knjižnico uredila in prvič popisala gradivo.²⁹ Leta 1951 se je muzej preselil v Cekinov grad, kjer se nahaja še danes. V delno obnovljenem in preurejenem baročnem dvorcu so bili knjižnici zagotovljeni novi prostori, vključno s čitalnico za notranje in zunanje uporabnike.³⁰ Tone Ferenc je ocenil, da je Jože Krall, ki še danes velja za enega največjih poznavalcev slovenskega partizanskega tiska, s svojim delom »ustvaril eno najbogatejših knjižnic za zgodovino druge svetovne vojne v Sloveniji in morda tudi Jugoslaviji.«³¹ Tega podviga mu seveda ne bi uspelo uresničiti brez sodelovanja številnih posameznikov in ustanov. Zbirka gradiva druge svetovne vojne je bila na primer dopolnjena z »okupatorskim, belogardističnim in domobranskim gradivom, ki ga je v veliki meri dalekovidno in z veliko muzejske požrtvovalnosti zbral in ohranil

sodelavec Mestnega muzeja Janko Vitrin.«³² Knjižnica je prav tako izločila nekatere dvojnice (predvsem gradiva, zbranega med letoma 1945 in 1947 v zapuščenih nacističnih knjižnicah na Gorenjskem in Štajerskem) in jih izmenjala s sorodnimi ustanovami. Obenem je že od samega začetka iz proračuna ustanove kupovala novejšo literaturo, domačo in tujo »za študij t. i. progresivnega gibanja v Sloveniji, Jugoslaviji in svetu, zbirala je literaturo za študij marksizma-leninizma ter dokumentarno literaturo o drugi svetovni vojni in literaturo o boju narodov za svojo osvoboditev.«³³

Knjižnični fond se je naglo širil in leta 1957 je Milan Bevc povzel: »Muzej ima veliko knjižnico nacistične in fašistične dokumentarne literature, ki sodi med najbogatejše te vrste v Jugoslaviji in na Balkanu.«³⁴ Delovanje in zbiralna politika knjižnice, ki je bila po tedanjih strokovnih standardih,³⁵ sta bili torej več kot uglašena z njenim poslanstvom, obenem se je z novimi

28 Darja Ravnihar je bila že leta 1945 poklicana v Beograd na Ministrstvo zunanjih zadev, kjer je »prevzela skrb za dokumentarno in knjižno gradivo, ki so ga potrebovali člani naših komisij na mirovnih konferencah za utemeljevanje naših obmejnih zahtev.« Jože Krall, In memoriam: Darja Ravnihar, Prispjevki za zgodovino delavskega gibanja, 11/12, 1971/1972, št. 1/2, str. 400. Torej ji je bilo najbrž znano, katere knjige so bile v Srbijo prepeljane iz Roške knjižnice.

29 »Bibliotekarjema je leta 1950 pri obsežni inventarizaciji gradiva pomagala tudi Zorka Pesek (roj. Mlakar).« Igor Zemljič, Knjižnica Inštituta za novejšo zgodovino: 1944–2009, Zgodovinopisje v zrcalu zgodovine: 50 let Inštituta za novejšo zgodovino, Aleš Gabrič (ur.), Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino 2009, str. 142.

30 Po preselitvi v Cekinov grad je imela knjižnica prostor za dva bibliotekarja z omaro za kartoteke in tekočo periodiko (18,3 m²), skladišče knjig v pritličju gradu v treh sobah z 823 m knjižnih polic (101 m²), Zbirka tiska NOB je bila v dveh sobah v mezzaninu (16,65 in 16,20 m²). Muzej je že tedaj razpolagal s študijsko sobo oz. čitalnico s šestimi do osmimi sedeži za uporabnike arhiva in knjižnice.

31 Tone Ferenc, In memoriam: Jože Krall, Prispjevki za zgodovino delavskega gibanja, 18/19, 1978/1979, str. 128.

32 Marija Pečan, Knjižnica Muzeja novejše zgodovine, Muzej novejše zgodovine: 1948–98: zbornik, Nataša Urbanc (ur.), Ljubljana: Muzej novejše zgodovine 1998, str. 60 (dalje: Pečan, Knjižnica Muzeja novejše zgodovine).

33 Milan Bevc, O delu in razvoju Muzeja narodne osvoboditve LRS, Letopis Muzeja narodne osvoboditve, 1, 1957, str. 156 (dalje: Bevc, O delu in razvoju).

34 »Posebno dragocena je zbirka narodnoosvobodilnega tiska, ki vsebuje 557 raznih partizanskih časopisov in listov, 1141 raznih brošur in knjig in 23 fasciklov drobnega tiska (lepakov, letakov, vabil, trosilnih lističev, okrožnic itd.) [...] Poleg slovenskega narodnoosvobodilnega tiska ima knjižnica tudi srbsko-hrvaški partizanski tisk. Taboriščnih listov jugoslovanskih internirancev ima knjižnica 23 [...] nad 12.000 knjig zgodovinske, vojaške, politične, gospodarske vsebine, ki služijo za proučevanje II. svetovne vojne. Zbrani so tudi okupatorjevi letaki, ki so jih izdajali na slovenskem ozemlju v letih okupacije [...] Od l. 1955 dalje zbira tudi izrezke člankov o narodnoosvobodilnem boju jugoslovanskih narodov iz vsega jugoslovanskega časopisja, ki ga pošilja Jugopress.« Bevc, O delu in razvoju, str. 156–157.

35 Vodila je abecedno-imenski in stvarni katalog za povojno obdobje, abecedno-imenski katalog za vojno obdobje in katalog za periodiko. Bibliotekarja pa sta se posvetila tudi bibliografski obdelavi partizanskega tiska.

pridobitvami širil krog gradiva, ki naj bi omogočil preučevanje predvojnega delavskega gibanja, marksizma, delno tudi komparativni študij medvojnega in vojnega obdobja. Poleg gradiva iz druge svetovne vojne in o njej se je že zbiralo gradivo za obdobje pred letom 1941 in po letu 1945. Zbiranje je prehitelo prvotne smernice, predvsem da bi ustreglo novim potrebam in željam.

Glede samega muzeja pa so se pojavili očitki, da je preveč »NOB-jevski«. Prisotnost različnih teženj se zrcali v poročilu muzeja za leto 1958:

Ustanovitvena uredba o muzeju je opredelila in določila logične meje obdobju, ki ga je muzej obravnaval in priznal. Muzej NO nedvomno spada v vrsto zgodovinskih muzejev in v tem sklopu kot nek vmesni člen obravnava del slovenske zgodovine, to je obdobje narodnoosvobodilnega boja in ljudske revolucije. Za logično povezavo tega obdobja s preteklostjo je potrebno, da prikaže muzej še obdobje dela KPS med obema vojnama [...] Posebno vprašanje, ki se postavlja v zadnjem času muzeju, to je obravnavanje povojne socialistične graditve, pa je bolj problematično, saj zahteva soliden muzejski prikaz neko časovno odmaknjenost in temeljito proučitev.³⁶

A oblastni organi so imeli drugačno vizijo podobe in vloge muzeja v družbi, sledila sta preimenovanje ter sprememba statusa in poslanstva.

1959–1962 in 1962–1994

Julija 1959 je muzej začasno izgubil svojo samostojnost ter postal organizacijska enota na novo ustanovljenega Inštituta za zgodovino delavskega gibanja, z nalogo, da znanstveno raziskuje zgodovino delavskega gibanja na Slovenskem, delovanje KP, revolucije in

socialistično graditev na Slovenskem.³⁷ Med inštitutom in muzejem so se pojavila nekatera nesoglasja (tudi glede zbirk), sledila je ločitev. Po treh letih je ponovno postal samostojen, Izvršni svet Ljudske skupščine LRS je s posebno uredbo 1. junija 1962 ustanovil Muzej ljudske revolucije. Odlok je v 2. členu opredelil njegove nove naloge.

Muzej:

- *sistematično zbira, hrani in proučuje muzejsko gradivo, ki se nanaša na ljudsko revolucijo na slovenskem ozemlju, zlasti pa na narodnoosvobodilno borbo;*
- *širi zanimanje za zbrano muzejsko gradivo tako, da ga prikazuje na stalni in na občasni razstavah, ter organizira strokovna vodstva po njih, prireja predavanja in podobno;*
- *omogoča proučevanje muzejskega gradiva v znanstvene, publicistične in druge kulturne namene;*
- *izdaja znanstvene in poljudne publikacije;*
- *sodeluje z drugimi sorodnimi zavodi in organizacijami.*

Pri izvrševanju svojih nalog se muzej povezuje z vzgojnimi zavodi in organizacijami za ljudsko posvetno izobraževanje.³⁸

Dvojna rošada je močno spremenila in pretresla muzej. Za muzejsko knjižnico je predstavljala globok padec. Po delitvi knjižničnega in arhivskega gradiva med inštitutom in muzejem je slednjemu ostala le priročna zbirka s komaj 600 knjigami in le del partizanskega tiska, po principu prvi izvod se dodeli inštitutu, drugi muzeju, tretji spet inštitutu, četrtega in vse nadaljnje pa ohrani muzej. Poleg tega je muzej ostal brez poklicnega knjižničarja. Selitev je trajala dlje časa, celo več let, kar je prav tako oviralo zaposlene v inštitutu. Tedanji muzealec Matija Žgajnar se spominja, kako je selitev sredi bele Ljubljane potekala tudi s pomočjo konjskih vpreg.

³⁶ Milan Bevc, Delo Muzeja narodne osvoboditve v 1958. letu, Letopis Muzeja narodne osvoboditve, 2, 1958, str. 157.

³⁷ Uradni list LRS, št. 23/1959.

³⁸ Uradni list LRS, št. 20/1962.

Muzealci so se novi situaciji skušali čim boljše prilagoditi. Z lesenimi knjižnimi policami so opremili manjši knjižnični prostor (25 m²) in osnovali priročno knjižnico, staro gradivo pa so na novo inventarizirali. Takoj so pričeli nakupovati zlasti strokovno literaturo in referenčno gradivo, ki so ga nujno potrebovali pri svojem tekočem delu, tako da so ob koncu leta 1963 imeli že 1.574 inventariziranih publikacij. Začeli so urejati preostali partizanski tisk ter graditi abecedni imenski in tematski listkovni katalog neperiodičnega partizanskega tiska.

Leta 1965 je muzej zaposlil knjižničarko Frančiško Buttolo, ki je s svojim strokovnim delom poskrbela za nadaljnji razvoj knjižnice – tu je delala do leta 1974, ko je njeno vlogo prevzela Marija Pečan. Knjižnica je ponovno zaživela,³⁹ zbirka pa se je začela hitreje dopolnjevati, zlasti s publikacijami s področij, za katera je bil muzej pristojen. Postopoma se je obogatila tudi z večjimi donacijami. Najbolj dragocena pridobitev iz tistega časa je gotovo obsežna Kidričeva zbirka, ki je prišla v muzej že leta 1963 in je še danes postavljena ločeno (*corpus separatum*).⁴⁰

---

39 »Knjižnica je pripravljala bibliografije za različne monografije, nudila strokovno pomoč zunanjim uporabnikom, pomagala pri pripravi spominskega gradiva udeležencev narodnoosvobodilnega boja in sodelovala pri razstavah [...] Dokončan je bil naslovni katalog partizanske periodike, vzpostavljen signaturni katalog.« Pečan, Knjižnica Muzeja novejšje zgodovine, str. 61.

40 V času, ko je Boris Kidrič opravljal funkcijo jugoslovskega ministra za industrijo in kasneje tudi predsednika planske komisije oz. zveznega gospodarskega sveta pri vladi FLRJ, je imel v beograjskem kabinetu osebno knjižnico. Ko so po njegovi smrti 11. aprila 1953 razpustili njegov kabinet, so knjižnico prepeljali v Ljubljano. Žena Zdenka Kidrič jo je kot knjižni dar predala muzeju, ob prevzemu jo je popisala Franca Buttolo. Poleg publikacij – predvsem s področja gospodarskih ved, delavskega gibanja, komunizma in socializma, ki jih je zbral Boris Kidrič – je v njegovi zapuščini in korporiran tudi del knjižnice očeta Franceta Kidriča z leposlovnimi, literarnozgodovinskimi in kulturnozgodovinskimi deli.

Naslednjega večjega priliva je bila deležna leta 1990, ko je »poleg nakupljenih knjig pridobila tudi fonde ukinjenih komitejev občinskih in socialističnih zvez, mnogo knjig od republiške matične službe za knjižničarstvo, okoli 4.000 knjig pa od Matije Mačka, skupno okoli 5.000 knjig ter mnogo drobnega tiska, arhivskega in muzejskega gradiva.«⁴¹ Tako je muzej prejel knjižnico ene največjih (sivih) eminenc povojne Slovenije in Jugoslavije, in to na pragu zgodovinskih sprememb.⁴²

Ob koncu osemdesetih in začetku devetdesetih let je napočil prelomni čas v procesu demokratizacije in osamosvajanja Slovenije. Kako se je utrip družbenih sprememb zrcalil v delovanju knjižnice državnega zgodovinskega muzeja? V poročilu o delu v letu 1989 je bibliotekarka zapisala pomenljiv zaznamek: »Zanimanje za obdobje, ki ga proučuje naš muzej, upada tudi v knjižnici, ni ne mladine, ne številnih sodelavcev starejše generacije in generacije revolucionarjev in partizanov, ki so se intenzivno ukvarjali z obdobjem predvojnega delavskega gibanja in NOB.«⁴³ Naslednje leto pa je že opozorila: »Opazna je sprememba pri uporabnikih muzejskega gradiva: poleg piscev zgodovine NOB, se na knjižnico obračajo tudi uporabniki do danes neiskanega gradiva, predvsem domobranskega, taboriščnega.«⁴⁴ V toku družbeno-političnih prevratov se je spreminjal krog uporabnikov knjižnice, njihovo zanimanje in ciljno iskanje gradiva, spreminjal pa se je tudi tematski nabor novih

---

41 Ika Pečan, Poročilo o delu v letu 1990, prosindec 1991, str. 1.

42 Mačkov fond je bil prevzet maja, dokončno pa 31. julija 1990. Knjižnico je popisovala Marija Pečan in zanjo ustvarila listkovni katalog, vendar je bilo gradivo le v manjši meri inventarizirano in inkorporirano v knjižnično zbirko, verjetno tudi zato, ker je bilo med publikacijami več dvojnic, ki jih je knjižnica že hranila. Mačkov dar ni bil postavljen ločeno (*corpus separatum*) kot pri Kidričevi zbirki.

43 Ika Pečan, Poročilo o delu 1989 v knjižnici MLRS, Ljubljana, 26. december 1989, str. 1.

44 Ika Pečan, Poročilo o delu v letu 1990, Ljubljana, prosindec 1991, str. 1.

publikacij. Zbirka se je pričela dopolnjevati z novjšimi publikacijami, ki so obravnavale notranjepolitična trenja Jugoslavije in razprave o narodnih vprašanjih; nekatera so jasno klicala k političnemu pluralizmu in neizbežnim družbenim premikom.

V samem vrhuncu prelomnih dogodkov pa je bilo delo v muzeju močno okrnjeno – ne toliko zaradi negotove situacije, ampak zaradi obnovitvenih del v baročnem dvorcu. Tako tudi »knjižnica zaradi adaptacije in večkratne selitve ni delovala,« v poročilu za leto 1991 je bilo napovedano: »Kupljene in darovane knjige bomo [...] obdelali in postavili do marca 1992.«⁴⁵ Lahko bi rekli, da je na simbolni ravni, morda celo na neki ironično-zgodovinski način, sredi ključnih dogodkov, ko smo Slovenci prvič dobili samostojno državo, osrednji slovenski muzej za novejšo zgodovino obstal. Muzej je deloval »na prepihu«, stara stavba se je temeljito prenavljala, notranjost je bila dodobra preurejena, a tudi zunanost je dobila novo podobo: pri čemer se je po takratnih arhitekturnih principih skušalo jasno ločiti, kaj je staro in kaj novo, a kljub temu je (ob)stalo eno z drugim.

Po osamosvojitvi Republike Slovenije so bila v zbirko vključena dela, ki so obravnavala razpad nekdanje jugoslovanske strukture, problematiko novih meja in aktualno vojno. Postopoma se je dopolnjevala tudi z deli politične emigracije ter s publikacijami, ki obravnavajo temno plat revolucionarnega gibanja in povojne izgradnje, kot so cenzura, preganjanje in teror. Posebno torišče so predstavljala dela, ki so se nanašala na razprave o drugi svetovni vojni, proces demokratizacije in osamosvajanja ter notranjo politiko Republike Slovenije. Ne pozabimo na spomine ter dela o prvi svetovni vojni⁴⁶ in času pred

njo. Zbiranje in delovanje knjižnice in muzeja je prehitevalo formalne postavke. Čeprav je bilo »konceptualno preraščanje sedanjega Muzeja ljudske revolucije Slovenije v Muzej novejše zgodovine Slovenije« ugotovljeno že v analizi Stanje naravne in kulturne dediščine in njenega varovanja, ki jo leta 1986 pripravil Republiški komite za kulturo,⁴⁷ se je muzej prva leta po osamosvojitvi še vedno uradno imenoval Muzej ljudske revolucije Slovenije.

1994–2021

Vlada Republike Slovenije je sprejela Sklep o ustanovitvi Muzeja novejše zgodovine 19. maja 1994,⁴⁸ kar je morda nekoliko presenetljivo, saj je šlo za državni, zdaj osrednji nacionalni muzej za sodobno zgodovino. Leta 2001 je bil nato objavljen Sklep o ustanovitvi javnega zavoda Muzej novejše zgodovine Slovenije,⁴⁹ kakor se ustanova imenuje še danes. Sklep je področje delovanja muzeja razširil na zgodovino po letu 1914. Zadnji ustanovitveni akt, ki je bil sprejet 12. junija 2003,⁵⁰ je razširil pristojno obdobje na celo 20. in 21. stoletje. V 3. členu je določeno:

Muzej novejše zgodovine Slovenije na temelju poslanstva ohranja, proučuje in komunicira materialno in nematerialno dediščino s področja zgodovine slovenskega etničnega prostora od začetka 20. stoletja dalje. Svoje poslanstvo utemljuje na zbirkah gradiva iz I. in II. svetovne vojne, gradiva med obema vojnama in gradiva iz obdobja socializma in o nastanku nove države. Zbirke združujejo muzejske predmete, arhivsko in knjižnično gradivo, likovna dela ter fotografije, ki se dopolnjujejo na osnovi zbiralne politike muzeja.

45 Ika Pečan, Poročilo o delu v knjižnici za leto 1991, Ljubljana, 22. januar 1992, str. 1.

46 Eden izmed razlogov, zakaj je bilo omenjeno obdobje dolgo časa zapostavljeno, je bržkone iskati tudi v političnem obstretu predvojne in povojne Jugoslavije – etnične skupine in narodi ali deli narodov, ki so bil v prvi svetovni vojni nasprotujoče si sile, so sedaj sobivali v skupni državni tvorbi.

47 Naravna in kulturna dediščina ter njeno varovanje: analiza, Ljubljana: Kulturna skupnost Slovenije 1986, str. 148.

48 Uradni list RS, št. 28/1994.

49 Uradni list RS, št. 66/2001, 20/2002.

50 Uradni list RS, št. 60/2003.

V 5. členu je nadalje določeno, da muzej v sklopu svojih dejavnosti vodi strokovno knjižnico za področje svoje dejavnosti, ki je odprta javnosti in skrbi za izvajanje knjižnične dejavnosti po zahtevanih standardih in zakonodaji. Zadnji Sklep o spremembah in dopolnitvah Sklepa o ustanovitvi javnega zavoda Muzej novejšje zgodovine Slovenije z dne 22. januarja 2009⁵¹ je knjižnico dodatno opredelil kot javno specialno knjižnico za kulturno dediščino.

Knjižnica, ki deluje v skladu s strokovnimi standardi, je kot specialna knjižnica za kulturno dediščino vpisana v e-Razvid knjižnic in umeščena v svetovni register knjižnic World guide to Libraries. Prek sistema vzajemne katalogizacije Republike Slovenije se vključuje v evropsko in svetovno računalniško mrežo. Sodeluje v osrednjem informacijskem sistemu Slovenije in strokovnih telesih (ZBDS in SMS, Sekcija za muzejske in galerijske knjižnice). Izvaja knjižnično dejavnost kot javno službo ter je odprta za notranje in zunanje uporabnike.

Sprva jo je vodila Marija Pečan, ki je leta 1995 prejela Čopovo diplomu.⁵² Med letoma 2000 in 2005 se ji je pridružila Aleksandra Elenovski, leta 2006 pa še Darja Urbanc, ki sem po upokojitvi Marije Pečan v začetku leta 2008 prevzela vodenje knjižnice.⁵³

Knjižnična zbirka danes obsega okoli 27.000 enot, ki so se zbirale več kot sedemdeset let. Gradivo zvezno urejamo in popisujemo, v zadnjem obdobju smo nekajkrat spremenili, obnovili in razširili tudi prostore, namenjene

njegovi hrambi.⁵⁴ Zbirko dopolnjujemo z darovi in nakupi na domačem in tujem tržišču, prek knjigotržcev ali v antikvariatih. Zavedajoč se nacionalnega pomena popularizacije kulturne dediščine in širitve znanja si prizadevamo posebno pozornost nameniti aktivni izmenjavi muzejskih publikacij s sorodnimi ustanovami doma in v tujini. Dodatna kriterija pri izbiri gradiva sta redkost in dostopnost v drugih knjižnicah, ključnega pomena pa je sodelovanje z zaposlenimi in spremljanje tekočih projektov muzeja – osnovna naloga specialne knjižnice je, da podpira delovanje matične ustanove. S svojimi storitvami in z načrtnim dopolnjevanjem zbirke si prizadeva podpreti načrtovanje in izvajanje različnih programskih sklopov muzeja ter obenem širši javnosti daljnosežno omogočiti proučevanje področja, za katerega je muzej pristojen.

Specializirana knjižnična zbirka danes nudi zelo dobro izhodišče za pregledno ali poglobljeno preučevanje slovenske novejšje zgodovine. Z izborom del, z edinstvenimi ali redkimi publikacijami nudi vpogled v področja slovenskega etničnega/narodnega/nacionalnega prostora, narodnih manjšin, emigrantov in imigrantov od začetka 20. stoletja dalje ter omogoča primerjalni študij. Uporabniki lahko berejo knjige s področja politične, vojaške, gospodarske, socialne, kulturne in ustne zgodovine, zgodovine mentalitet in vsakdanjega življenja, zgodovinopisja, muzeologije, etnologije, vojnih ved, domoznanstva, umetnosti in književnosti. Na voljo so spomini in biografske študije, obsežen izbor tujih in slovenskih teoretskih del s področja zgodovinopisja in muzeologije ter muzejski in galerijski katalogi.

51 Uradni list RS, št. 8/2009.

52 Leta 1995 je bila Marija Pečan dobitnica Čopove diplome »za prizadevanje pri vključevanju muzejskih knjižnic, knjižnic zavodov za varstvo naravne in kulturne dediščine ter knjižnic galerij v enoten, računalniško podprt sistem KIS.« Marija Pečan, Poročilo o delu v knjižnici v letu 1995, 20. februar 1995 [i. e. 1996], str. 10.

53 Odslej samostojno skrbim za izvajanje dejavnosti, v času odsotnosti me pri izposoji nadomešča knjižničarka Aleksandra Elenovski.

54 Jeseni 2003 se je knjižnica preselila iz severnega v južni del Cekinovega gradu; leta 2013 je potekala delna prenova knjižnega depoja, ob obnovi gradu Rajhenburg selitev tamkajšnjega gradiva; postopoma se izvaja tudi zapljinjevanje in premeščanje gradiva v zaprti depo v Pivki. Prostori, ki jih knjižnica deli z drugimi oddelki, trenutno obsegajo 181 m² v Ljubljani (knjižnica s čitalnico ter depoja D3 in D5) ter del zaprtega depoja v Pivki.

Monografske publikacije so postavljene v prosti pristop in urejene po sistemu UDK. Uporabniki si jih lahko izposodijo na dom, z izjemo nekaterih zelo redkih ali starejših publikacij, ki jih prebirajo v čitalnici s štirimi mizami in povezavo do svetovnega spleta. Enako velja za serijske publikacije in dragoceno gradivo iz Zbirke druge svetovne vojne, ki ga hranimo ločeno v knjižnem depozitu. Slednjega kot varuhi kulturne dediščine izposojamo le izjemoma in pod posebnimi pogoji, na primer za razstave.

Večina gradiva v prostem pristopu je vpisana v računalniški katalog, do katerega dostopajo uporabniki prek spletne aplikacije COBISS+. Knjižnica skrbi za tekočo in retrospektivno katalogizacijo gradiva ter vodenje osebnih bibliografij zaposlenih. Opravlja informacijsko in referenčno dejavnost, omogoča izposajo, pripravlja strokovne bibliografije ter sodeluje pri založniški in razstavnici dejavnosti muzeja.

Knjižnica širi storitve ter si prizadeva, da bi bila uporabnikom prijazna. Predvsem uvajanje računalniške obdelave je prineslo številne nove perspektive. Pogodba o polnopravnem članstvu v vzajemnem bibliografskem sistemu COBISS (Koooperativni online bibliografski sistem in servisi) je bila sklenjena že leta 1993, aktivna članica je postala dve leti kasneje. Naslednja večja sprememba je bila uvedena leta 2012, ko je kot prva muzejska knjižnica prešla na COBISS3/Katalogizacijo, leta 2016 je bila vzpostavljena COBISS3/Izposoja in zatem COBISS3/Medknjižnična izposoja; članom je zagotovila tudi storitev Moja knjižnica. Leta 2020 je preko sistema COBISS prvič omogočila posredovanje digitaliziranih dokumentov, leta 2021 pa je pričela sodelovati v novem spletnem repozitoriju dCOBISS.

Ob zaključku histografskega pregleda delovanja muzejske knjižnice in sprememb knjižnične zbirke bi želela podati krajšo subjektivno refleksijo o dosedanji zbiralni politiki knjižnice. Specialna knjižnica je bila vselej zavezana matični ustanovi, znotraj katere je delovala. Ta se je v preteklosti

večkrat preimenovala, s preimenovanji so se spreminjali njen status, vloga in poslanstvo ter posledično zbiralna politika. Pri tem pa ocenjujem, da je bilo v preteklosti zbiranje muzejskega in knjižničnega gradiva večinoma širše naravnano, tudi onkraj okvirjev formalnega poslanstva, medtem ko je bilo kontekstualno predstavljanje zbranega nemalokrat precej bolj selektivno.

V povezavi z omenjeno temo bi želela opozoriti na prispevek kustosa Marka Štepca Guljenje rdeče pese zunaj schengenske zavese, ki je bil objavljen v jubilejnem muzejskem zborniku ob 50-letnici njegove ustanovitve. Avtor je v njem prvič spregovoril o zadnji preobrazbi muzeja iz Muzeja Ljudske revolucije Slovenije v Muzej novejšje zgodovine z vidika ideološkega diskurza. Kritično je opozoril na nekdanjo večplastno selektivnost, navezujoč se tako na muzeološki pristop kot vprašanja zgodovinopisja, opisal pa je tudi zavesten poskus preboja, ki naj vodi k novim muzeološkim praksam.

Ugotovil je, da se je selektivnost nanašala predvsem na necelovito preučevanje in predstavljanje izbranih zgodovinskih obdobij v funkciji utrjevanja ozko usmerjenega in ideološko selektivnega pogleda na preteklost, pri čemer je bil del zgodovinskega dogajanja iztrgan iz kontinuiranega zgodovinskega toka in ločeno obravnavan. Del zgodovine je bil privilegiran (t. i. progresivni, revolucionarni del) in drugi izbrisan. V takšnih okvirjih je muzej bil oziroma je lahko učinkoval kot del ideološko-propagandnega aparata, s katerim je politična struktura opravičevala svojo legitimnost in utemeljevala svojo oblast. Poleg tega se je v predstavljanju preteklosti nesorazmerno poudarjalo politično zgodovino v primerjavi s kulturno in gospodarsko zgodovino. Potrebo po drugačni muzeološki drži je spodbudilo spremenjeno dožemanje zgodovinopisja oziroma zavest, »da zgodovina ni omejena le na politična dogajanja, temveč da obstajajo različne možnosti preučevanja, ki jih označujemo s pojmi 'zgodovina vsakdanjega

življenja, 'zgodovina mentalitet' ...«⁵⁵ V ospredje preučevanja in muzeološke pripovedi je stopil človek s svojo usodo v vojnah in miru.⁵⁶

V preobrazbi muzeja je šlo predvsem za »poskus, da se prekine umetno ustvarjena necelovitost obravnavane preteklosti oziroma da se preteklost v vsej svoji večplastnosti s 'svetlimi in temnimi trenutki' ponovno vzpostavi kot objekt muzejskega dela [...] In ne nazadnje, da se zavemo ideoloških mehanizmov in se jim iztrgamo tako, da jih spremenimo v objekt preučevanja.«⁵⁷ Temeljno razmerje med ideologijo in znanostjo neposredno zadeva muzeologijo, sodobni muzeološki pristop pa je osnovan na ozaveščanju odnosa ideologija–znanost–muzej.⁵⁸ Marko Štepec je nujnost tedanje preobrazbe podkrepil z željo muzealcev, da bi muzej spremenili v odprto, zgodovinski znanosti in obiskovalcem zavezano ustanovo.

Enaka naravnost nas spremlja še danes. Muzeološke pripovedi predstavljajo in odstirajo različne tematike, plati in vidike ter vznikajo iz neskončnega polja odnosov.⁵⁹

---

55 Marko Štepec, *Guljenje rdeče pese zunaj schengenske zavese: razmišljanje o spremembah v zadnjem desetletju, Muzej novejšje zgodovine: 1948–98*: zbornik, Nataša Urbanc (ur.), Ljubljana: Muzej novejšje zgodovine 1998, str. 31.

56 Danes se v muzeju posvečamo tudi ustni zgodovini in zbiramo osebna pričevanja; zbirka ustnih virov je zaživela leta 2003.

57 Prav tam.

58 O ideologiji je veliko pisal Slavoj Žižek, opirajoč se na Lacana, čigar postavka je, da ni Zgodovine kot enotnega smiselnega kontinuuma, da je radikalno kontingenten proces. V delu *Jezik, ideologija, Slovenci* je v obravnavi razmerja med realnim in simbolnim Žižek postavil drzno tezo: »Ko se zdi, da je naš jezik »jezik samega dejanskega življenja«, da »spregovorijo same razmere«, prav ta učinek je ideološki učinek par excellence, prav ta učinek zaznamuje trenutek, ko nas neka ideologija zares drži.« Prav tu gre za največjo ideološko iluzijo. Slavoj Žižek, *Jezik, ideologija, Slovenci*, Ljubljana: Delavska enotnost 1987, str. 175.

59 Da bi muzej ostal zvest znanosti, mora zaobjeti kompleksnost in večdimenzionalnost odnosov na različnih ravneh, a tako, da je lahko povednost dostopna širšemu krogu javnosti.

Z razglasitvijo suverenosti je slovenski narod postal nacija, muzej pa osrednji nacionalni muzej. Kot zgodovinski muzej je tako še posebno tesno povezan z vprašanjem razmerja med etnijo, narodom in nacijo oziroma z vprašanjem nacionalne identitete, ki v sodobni družbi predstavlja eno od najmočnejših in najtrdnjših kolektivnih identifikacij: ukvarja se z interpretacijo in prikazovanjem procesa oblikovanja narodne in nacionalne identitete Slovencev skozi različna zgodovinska obdobja kakor tudi nosilec tega razvoja. Nacionalno identiteto lahko pojmuje kot sintezo kulturne, jezikovne, državljske, narodne (oziroma etnične) identitete, torej kot družbeni konstrukt, ki se »napaja« iz zgodovinskega spomina. Slednji, čeprav daje vtis zgodovinske kontinuitete, pa ni nekaj nespremenljivega in stalnega, ampak se nenehno spreminja, je fluiden in vselej znova skonstruiran. Muzej pomembno prispeva k sooblikovanju kolektivnega spomina in ima kohezivno funkcijo.⁶⁰ Da so muzeji tiste družbene ustanove, ki kot ena od oblik ideoloških aparatov države prek ideološke interpelacije postavljajo podobo narodne/nacionalne identitete, je trdil Louis Althusser.⁶¹

Obstajajo pa tudi druge perspektive in teoretske smeri, ki poudarjajo povsem drugačno družbeno vlogo muzejev⁶² in

---

60 Muzej pa je bil pravzaprav vselej primarno vezan predvsem na preučevanje slovenskega etničnega oz. narodnega prostora, kar velja tudi za obdobje, ko je bila Slovenija še del Jugoslavije in je imel status republiškega muzeja. Kako je v omenjeni formaciji opravljal kohezivno vlogo, bi bila lahko zanimiva samostojna tema, kakor tudi, ali se je njegova vloga od vstopa Slovenije v Evropsko unijo kaj spremenila.

61 Prim. Louis Althusser, *Ideologija in ideološki aparati države* in drugi spisi, Ljubljana: Založba /*cf. 2018.

62 Vodilne definicije etnije, naroda in nacije ter različnih pojmovanj muzeja so zbrano prikazane v delu: Bojana Rogelj Škafar, *Upodobljene sledi narodne identitete*: zbirka risanih zapisov učencev Otona Grebenca v Slovenskem etnografskem muzeju. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU 2011.

večinoma izpostavljajo vlogo varuhov naravne in kulturne dediščine ter raziskovalno, izobraževalno in razvedrilno funkcijo muzejev v službi družbe in njenega razvoja. Njihov dodatni pomen vidijo v omogočanju povezovanja in vključevanja posameznikov ter različnih (tudi zapostavljenih) družbenih skupin, v odpiranju prostora za izraz in prikaz subjektivne inovativnosti, ustvarjalnosti in igrivosti.

Omenjene vidike poudarjajo tudi sodobne muzeološke smernice. Sodobni muzeji niso le prostori, ki hranijo, interpretirajo in popularizirajo naravno in kulturno dediščino človeštva,⁶³ ampak tudi vse bolj prevzemajo vlogo kulturnih, raziskovalnih in izobraževalnih središč. Postajajo srečališča najrazličnejših skupin, prostor dialoga in razmisleka. Muzeji ne (le) pojasnjujejo, razlagajo, klasificirajo,⁶⁴ ampak odpirajo vprašanja, širšo skupnost kličejo k izmenjavi stališč, znanj, stvaritev. Soudeležba javnosti pri predstavljanju dediščine postaja stalnica in vizija sodobnih muzejev. Enako velja za

63 Icomov kodeks muzejske etike, Nejka Batič et al. (ur.), Ljubljana: Icom, Mednarodni muzejski svet, Slovenski odbor, Slovene National Committee, Comité national slovène 2005, str. 12.

64 Prim. Michel Foucault, Arheologija vednosti, Ljubljana: Studia humanitatis 2001. Michel Foucault je opozoril na izjemen pomen klasifikacije in na tej podlagi ustvarjenih taksonomij na prikaz vsakokratne resnične podobe. Pokazal je, da odločitev za izbrano taksonomijo ustvarja podobo resnice in da je vsakokratna podoba konstrukt. Osrednja Foucaultova kategorija je *episteme*; z vpeljavo epistemoloških polj posamičnih zgodovinskih obdobj pa je zasnoval orodja za identifikacijo pogojev, ki delujejo skozi navidezno pojavnost zgodovinskih oblik. Vsako od polj ima svojo epistemološko strukturo oz. *episteme*; v moderni dobi je zanjo značilen nastanek novih humanističnih ved in človeka, ki je hkrati spoznavajoči subjekt in objekt lastne zgodovine. Njegova misel je imela velik vpliv na muzeologijo, nanj se je oprla tudi Eileen Hooper-Greenhill pri razmisleku o zgodovinskem poteku umeščanja ideologij v muzejsko posredovanje resnice. Sodobna muzeologija ne več obravnava muzeja kot razlagalca stvarnosti oz. Resnice.

primerjalni in multidisciplinarni pristop. To velja tudi za naš muzej. Zanima nas torej vse več tematik, meje zbiralne politike se vse bolj širijo ...

VSTOP V DIGITALNO DOBO

Zbiralna politika knjižnice je bila vselej neločljivo povezana z osnovnim poslanstvom matične ustanove, nemalokrat pa je segala tudi onkraj teh okvirjev, kakor je bilo nakazano v tem prispevku. Radovednost, načelna odprtost in potrošniški duh nas danes vodita k držī »zbirati čim več« oziroma »zbirati vse, izbrati čim več«. Podobna stremjenja se pojavljajo tudi pri izboru muzejskih predmetov, del kustosov je na primer pri prevzemanju darov naklonjen pristopu »nič ne zavrni, vrednoti kasneje«,⁶⁵ a prostorska razpoložljivost hitro pogasi potrošniško mrzlico. V knjižničarstvu pa je ta »vse več« pravzaprav v veliki meri omogočen z dostopom gradiva na daljavo. Z omogočanjem dostopa do digitalnega in digitaliziranega gradiva se odpirajo neslutene možnosti branja slovenskih in tujih del, kjer prostorski vidik ne igra več omejitvene vloge. Ker pa nam finančni vidiki ne omogočajo sklenitve licenčnih pogodb za dostop do obsežnih zbirk, kakršna je na primer SpringerLink, moramo pretehtati, kako bomo smotrno porabili namenska sredstva za nakupe pri domačih in tujih knjigotržcih in v antikvariatih. Prav tako so pomembne aktivne strategije pri pridobivanju gradiva z zamenjavami s sorodnimi ustanovami v Sloveniji in tujini ter sodelovanje z darovalci.⁶⁶ Poseben izziv dodatno predstavlja urejanje

65 S takšnim pristopom naj bi se v čim večji meri skušali izogniti subjektivnim napakam v procesu in aktu izbora, pa tudi »ideologizaciji« zbirk. A zbirka *a priori* pomeni izbor, ki izlušči, vsak izbor pa je seveda lahko opredeljen kot ideologizacija.

66 Delež gradiva, ki ga pridobimo z darovi in zamenjavami, postaja iz leta v leto večji; leta 2020 je nakup predstavljal le še dobro četrtino prirasta gradiva.

in popisovanje velikega obsega zbranega, a še neinventariziranega in delno tudi neevidentiranega starejšega gradiva.⁶⁷ Zaradi prostorskih omejitev pa moramo vse bolj razmišljati ne le o pridobivanju, ampak tudi o izločanju gradiva, zlasti dvojnic.

Digitalna doba in oddaljeni dostop sta temeljito preoblikovala način zbiranja, strokovne obdelave, iskanja in poizvedovanja, posredovanja informacij in gradiva ter nasploh delovanja knjižnic, kar velja tudi za muzejsko. Njen razvoj bi lahko orisalo karikirano geslo »od zavezniških kontejnerjev do medmrežnih povezav«. V prihodnjih letih bo postavljena pred izziv postopne digitalizacije knjižničnih zbirk in gradiva, še posebej tistega, ki je najbolj izpostavljeno zobu časa in nevarnosti poškodb ob neprimernem rokovanju. Le tako bo lahko zagotovila dostop širšemu krogu zainteresirane javnosti, kar je vizija knjižnice.

Obdobje cenzure je mimo,⁶⁸ a omejitve ostajajo. V sodobnem času se odpirajo omejitveni vidiki, ki izvirajo iz zakonsko utemeljenih interesov in so povezani z vprašanjem varovanja občutljivih podatkov, avtorskih in drugih pravic⁶⁹ ter neposredno zadevajo vprašanje pravnih pogojev za vzpostavitev repozitorijev, objavo digitaliziranih

dokumentov in s tem širše dostopnosti gradiva.⁷⁰ Omejitve in spremenjeni načini poslovanja so v zadnjem obdobju vzpostavljeni tudi zaradi upoštevanja ukrepov za zajezitev epidemije in preprečevanje širjenja okužb z virusom SARS-CoV-2, ko je uporabnikom začasno onemogočen dostop do fizičnega gradiva v knjižnici in izposoja poteka s predhodnim naročanjem in prevzemom gradiva na t. i. varni točki. A prav izkušnja pandemije nas ponovno spodbuja, da še hitreje z obema nogama zakoračimo v digitalno dobo.

Knjižnice nikoli niso hranile le knjig, zbirke niso bile nikdar le »knjigokopi«. Tisto, kar danes določa knjižnico, je neke vrste »znanjekop«, če povzamem v duhu jezikovne ustvarjalnosti, ki zmore krojiti novejše besedje;⁷¹ knjižničar pa v njem vse bolj nastopa v vlogi organizatorja znanja, kakor poudarja tudi sodobna stroka. Muzejska knjižnica si z izvajanjem knjižnične dejavnosti kot javne službe prizadeva slediti razvoju bibliotekarske stroke, ki jo usmerjajo sodobne potrebe in nagel vzpon informacijske znanosti in tehnologije. Prevzema pa tudi nekatere druge naloge, kot so vodenje muzejske in komisijske trgovine. Knjižnica si tako podaja roko s knjigarno, povzeto po Hipolitu: 'bukvarija' z 'bukveno štacuno'. S tem pa se zaključek tega prispevka sklepa z začetkom, podobno, kot to morda velja za mnoge zgodbe.

---

67 Danes je v COBISS vpisanih okrog 80 odstotkov inventariziranih publikacij, ki so postavljene v prosti pristop, načrtujemo pa, da bomo v tem desetletju popisali vse gradivo, do katerega lahko uporabniki prosto pristopajo. Okoli 82 odstotkov vsega evidentiranega gradiva je tudi inventariziranega, obseg neevidentiranega gradiva pa zvezno, napredujoče preverjamo z letnim delom.

68 Slednje je zajeto tudi v Etičnem kodeksu slovenskih knjižničarjev: »Knjižničar nasprotuje vsem poskusom uvajanja cenzure in drugih strokovno neutemeljenih omejitev pri pridobivanju in posredovanju informacij.« Etični kodeks slovenskih knjižničarjev, Ljubljana: Zveza bibliotekarskih društev Slovenije 1995, str. 2.

69 Prim. Aida Škoro Babić et al., Občutljivi osebni podatki v gradivu arhivov, knjižnic in muzejev ter v podatkih o njem = Sensitive personal data in the fonds and records of archives, libraries and museums, Knjižnica, 63, okt. 2019, št. 3, str. 105–129.

---

70 Zaradi kompleksnosti zakonov in drugih zavezujočih pravnih aktov na formalnih in neformalnih strokovnih srečanjih knjižničarji vse bolj prepoznavamo potrebo po osnovanju centralnega informacijskega, svetovalnega centra za specifična pravna vprašanja, povezana z gornjimi tematikami.

71 Beseda 'znanjekop' bi morda sodila v Sprotni slovar slovenskega jezika, ki nastaja od leta 2014 dalje; predstavlja zbirko živega, nastajajočega besedja zadnjih let in je del znanega slovenskega portala Fran www.fran.si. Tu ima vsakdo možnost predlagati nove besede.

NAMESTO SKLEPA TIHA REFLEKSIJA

Stare teme se vračajo – vendar ali so to res še enake teme, vprašanja, zagate? V času svetovne stiske in negotovosti se ponovno sprašujemo: Kaj brati, kaj izbrati, katero pot ubrati? Kaj braniti, kaj ohraniti? Kaj je žlahtno, kaj trhlo? Kaj je svoboda, kaj tisto, kar je »usodonosno«? Kaj je zbrano, kaj ubrano? Zmore sprti človek skozi ozko liro?

Na najbolj osebni ravni se merim in si šepetam:

»Skozi življenje mnogih ljudi greš,
kaj puščaš za sabo?«⁷²

(Mila Kačič)

Podobno skušam reflektirati na ravni skupnosti: Kaj puščamo za sabo kot družba, civilizacija? Ali res napredujemo? V kakšnem odnosu sta razvoj in napredek in na kakšen način so predstave napredka in veljavne paradigme povezane s fantazmo?

Je pot človeka in človeštva vzpenjajoča, ravna (*via recta*), ciklična, spiralna? Ali pa je le množstvo stopinj in sledi, zapisanih večni minljivosti? In čas, ki se časi ...

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI:

- Arhiv knjižnice MNZS, Ika Pečan, Poročilo o delu 1989 v knjižnici MLRS, Ljubljana, 26. 12. 1989.
- Arhiv knjižnice MNZS, Ika Pečan, Poročilo o delu v letu 1990, Ljubljana, prosinca 1991.
- Arhiv knjižnice MNZS, Ika Pečan, Poročilo o delu v knjižnici za leto 1991, Ljubljana, 22. 1. 1992.
- Arhiv knjižnice MNZS, Marija Pečan, Poročilo o delu v knjižnici v letu 1995, Ljubljana, 20. 2. 1995 [i. e. 1996].

TISKANI VIRI:

- Naravna in kulturna dediščina ter njeno varovanje: analiza, Ljubljana: Kulturna skupnost Slovenije 1986.

- Uradni list SNOS, št. 1/1944.
- Uradni list LRS, št. 7/1948, 20/1962.
- Uradni list RS, št. 28/1994, 66/2001, 20/2002, 60/2003, 8/2009.

ČASOPISI:

- Slovenski poročevalec, 5, št. 2, 13. 1. 1944.
- Slovenski poročevalec, 6, št. 3, 27. 1. 1945.

LITERATURA:

- Louis Althusser, Ideologija in ideološki aparati države in drugi spisi, Ljubljana: Založba /*cf. 2018.
- Milan Bevc, Delo Muzeja narodne osvoboditve v 1958. letu, Letopis Muzeja narodne osvoboditve, 2, 1958, str. 259–264.
- Milan Bevc, O delu in razvoju Muzeja narodne osvoboditve LRS od ustanovitve do danes, Letopis Muzeja narodne osvoboditve, 1, 1957, str. 153–160.
- Branko Berčič, Knjižnica, Enciklopedija Slovenije, 5, Ljubljana: Mladinska knjiga 1991, str. 153.
- Dokumenti organov in organizacij narodnoosvobodilnega gibanja v Sloveniji, 12, Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije 2016.
- Etični kodeks slovenskih knjižničarjev, Ljubljana: Zveza bibliotekarskih društev Slovenije [1995].
- Mitja Ferenc, O nastajanju odloka predsedstva SNOS o zaščiti knjižnic, arhivov in kulturnih spomenikov, Varstvo spomenikov, 29, 1987, str. 161–172.
- Tone Ferenc, In memoriam: Jože Krall, Prispevki za zgodovino delavskega gibanja, 18/19, 1978/1979, št. 1/2, str. 127–131.
- Michel Foucault, Arheologija vednosti, Ljubljana: Studia humanitatis 2001.
- Ignac Gregorač, Partizanske tiskarne, Enciklopedija Slovenije, 8, Ljubljana: Mladinska knjiga 1994, str. 254–256.
- Icomov kodeks muzejske etike, Nejka Batič et al. (ur.), Ljubljana: Icom, Mednarodni muzejski svet, Slovenski odbor, Slovene National Committee, Comité national slovène 2005.
- Mila Kačič, Skoz pomladni dež bom šla: zbrane pesmi, Ljubljana: Sanje 2008.
- Jože Krall, In memoriam: Darja Ravnihar, Prispevki za zgodovino delavskega gibanja, 11/12, 1971/1972, št. 1/2, str. 399–400.
- Jože Krall, Partizanske tiskarne na Slovenskem, 3 zv., Ljubljana: Partizanska knjiga 1972–1976.

72 Mila Kačič, Skoz življenje mnogih ljudi, Skoz pomladni dež bom šla: zbrane pesmi, Ljubljana: Sanje 2008, str. 136.

- Marija Pečan, Knjižnica Muzeja novejšje zgodovine, Muzej novejšje zgodovine: 1948–98: zbornik, Nataša Urbanc (ur.), Ljubljana: Muzej novejšje zgodovine 1998, str. 59–62.
- Marko Pohlin, Kraynska grammatika; Bibliotheca Carnioliae, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU 2003.
- Marko Snoj, Slovenski etimološki slovar, Ljubljana: Mladinska knjiga 1997.
- Muzej novejšje zgodovine: 1948–98: zbornik, Nataša Urbanc (ur.), Ljubljana: Muzej novejšje zgodovine 1998.
- Stane Suhadolnik, Terminološki oris besede knjižnica, Knjižnica, 3, 1959, št. 1/4, str. 73–76.
- France Škerl, Znanstveni inštitut, Zgodovinski časopis, 19/20, 1965/1966, str. 31–63.
- Aida Škoro Babić et al., Občutljivi osebni podatki v gradivu arhivov, knjižnic in muzejev ter v podatkih o njem = Sensitive personal data in the fonds and records of archives, libraries and museums, Knjižnica, 63, 2019, št. 3, str. 105–129.
- Marko Štepec, Guljenje rdeče pese zunaj schengenske zavese: razmišljanje o spremembah v zadnjem desetletju, Muzej novejšje zgodovine: 1948–98: zbornik, Nataša Urbanc (ur.), Ljubljana: Muzej novejšje zgodovine 1998, str. 29–32.
- Peter Vodopivec, Od Pohlinove slovnice do samostojne države: slovenska zgodovina od konca 18. stoletja do konca 20. stoletja, Ljubljana: Modrijan 2006.
- Igor Zemljič, Knjižnica Inštituta za novejšjo zgodovino: 1944–2009, Zgodovinopisje v zrcalu zgodovine: 50 let Inštituta za novejšjo zgodovino, Aleš Gabrič (ur.), Ljubljana: Inštitut za novejšjo zgodovino 2009, str. 139–162.
- Fran Zwitter, Delo in pomen partizanskega Znanstvenega inštituta, Prispevki za zgodovino delavskega gibanja, 10, 1970, št. 1/2, str. 152–156.
- Fran Zwitter, Naš Znanstveni inštitut, Slovenski zbornik 1945, Juš Kozak (ur.), Ljubljana: Državna založba Slovenije 1945, str. 316–321.
- Slavoj Žižek, Jezik, ideologija, Slovenci, Ljubljana: Delavska enotnost 1987.

SPLETNI VIRI:

- Fran: slovarji Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. Ljubljana: Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU 2014–, dostopno na: <https://www.fran.si>